

de houder, FREDRICK HENDRICK, PRINCE
STATEN VAN HOLLANDT den Eedt doot

PKN

Stichting voor
onderzoek
historische
tabakspijpen

Jaargang 47, nummer 175, januari 2025

Bestuursmededelingen	1
De verloren zoon. Een stripverhaal uit de achttiende eeuw op een chique tabaksdoos Bert van der Lingen	4
Leden van de Staten-Generaal, 1742 Bas Konijnendijk	9
Salomon van Wijmen pijpenmaker (1771-1773) en boef Ruud Stam	14
Een pijpenpeuter en een stoppertje met een verhaal Ruud Stam	18
De pijpenmaker Nicolaas van Son de Lang uit Gorinchem en het merk NVSDL met vis gekroond (1819-1823) Bert van der Lingen	20

Pijp van de maand januari 2025

Iedere maand lichten we op www.tabakspijp.nl een bijzondere pijp uit. Deze maand is dat een uiterst curieus Duits pijpje dat van het karakteristieke 'Keulse' steengoed is gemaakt, een materiaal dat niet bekend staat om haar goede rookseigenschappen. Waarschijnlijk is dat ook de reden dat dergelijke pijpjes zo schaars zijn. Dit is een sigarenpijpje met twee verschillende afbeeldingen op de ketel die in meer kleuren is uitgevoerd. Datering circa 1900.

www.tabakspijp.nl

De verloren zoon. Een stripverhaal uit de achttiende eeuw op een chique tabaksdoos

Bert van der Lingen (bertvanderlingen@tabakspijp.nl)

Al rond 1590, toen het roken van tabak in kleipijpen zijn intrede deed in Nederland, werden bestaande doosjes gebruikt om de tabak in op te bergen en te vervoeren. Al vrij snel werden meestal koperen tabaksdoosjes gebruikt, die specifiek voor dit doel waren vervaardigd. In de zeventiende eeuw waren deze doosjes eivormig en hadden soms een ingebouwde metalen stoppertje om de tabak in de pijp aan te drukken. Halverwege de zeventiende eeuw kwamen er ovale gegraveerde tabaksdozen, die werden opgevolgd door langwerpige dozen met ronde en later schuine korte zijden, zoals de hier afgebeelde bijzondere tabaksdoos die afgelopen jaar aan het Historisch Genootschap Nieuwkoop e.o. is geschonken. De uit de periode 1740-1770 daterende tabaksdoos heeft een Bijbelse voorstelling.

Afb. 1. Boven- en voorzijde van de tabaksdoos. Historisch genootschap Nieuwkoop e.o. objectnr. 1477.

De tabaksdoos van de verloren zoon

De langwerpige koperen doos is vrijwel de gehele achttiende eeuw in gebruik en is dan het meest gangbare model. Uit dit model ontstaat de langwerpige tabaksdoos met afgeronde einden en daaruit vormt zich weer een luxer model met schuine hoeken zoals te zien is bij de hier besproken doos. Het vervaardigen van dozen met schuine hoeken is arbeidsintensiever dan die van rechte dozen en ze vallen daarmee in een hoger prijssegment. Dozen met schuine hoeken zijn veelal ook intensiever gegraveerd en zelden hebben

ze een open gezaagd deksel. Bij deze doos is zowel de deksel als de bodem fraai uitgezaagd en dat maakt hem nog chiquer. Een dergelijke tabaksdoos geeft de gebruiker met zijn glanzende lange Goudse kleipijp een statusverhogend effect. Deze tabaksdoos hoort thuis in de duurste prijsklasse onder de messing tabaksdozen. De opengewerkte delen zijn bedekt met een los messing deksel. Door de daar tussenliggende stof komen de uitgezaagde en gegraveerde voorstellingen nog fraaier tot hun recht. De rode stof die in deze doos zit lijkt niet origineel.

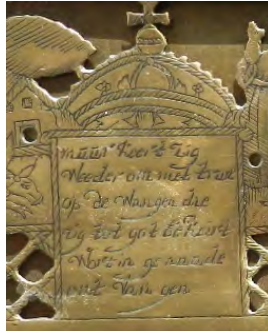
Vrijwel alle koperen tabaksdozen hebben een graving. De kwaliteit varieert van primitieve decoraties op goedkope dozen tot fraaie gedetailleerde graveringen op tabaksdozen in de hogere prijsklasse. De meeste graveringen bestaan uit religieuze, historische en folkloristische voorstellingen. Op de doos in de collectie van het HGN is als een cartoon het Bijbelse verhaal van de verloren zoon (Lucas 15, vers 11-32) gegraveerd en begeleid met teksten. En dat is bijzonder fraai gedaan. Op de bovenzijde van de doos staat links een afbeelding van de verloren zoon die per paard zijn familie verlaat

Afb. 2. Bovenzijde van de tabaksdoos.

Afb. 3. Opengewerkte onderzijde.

Afb. 4a-c. Teksten op boven- en onderzijde.

en aan de rechterkant vermaakt hij zich met geheven glas en een wijnkan. Op de volgende afbeelding zit hij innig naast een vrouw en op het laatste plaatje wordt hij door een vrouw met een stok weggejaagd. Tussen de afbeeldingen staat een rechthoekig gekroond vlak met de tekst: *'een reuke loose zoon hat welps en onbedagt zyn vaders erf en goet zoo schandelyk door gebragt'*.

Op de onderzijde van de doos gaat het verhaal verder met op de linkerkant de verloren zoon als zwijnenhoeder en rechts zijn thuiskomst en ontvangst. Ook deze voorstellingen zijn door een gekroond vlak van elkaar gescheiden. De tekst op de onderzijde luidt: *'maar keert zig weeder om met trae op de wangen die zig tot got bekeirt wort in genaade ont van gen'*.

Afb. 5. Voorzijde met kerkgebouwen en andere gebouwen.

Afb. 6. Achterzijde met een rij vogels.

Op de achterkant van de doos staat een rij van vijf vogels en op de voorzijde staat een symmetrisch landschap met een kerk en centraal een kathedraal met koepel. De zijkan-ten, inclusief de schuine zijden hebben een dambord motief.

Vergelijkbare tabaksdozen

Er zijn niet veel opengewerkte tabaksdozen bekend en bijzonder is dat twee eerder gepubliceerde exemplaren afkomstig lijken te zijn uit dezelfde werk-plaats als de doos in de collectie van het Historisch Genootschap Nieuwkoop e.o. Dit is gebaseerd op de vergelijking van de graving van de gezichten en figuurtjes en het lettertype waaruit blijkt dat ze vrijwel zeker door dezelfde persoon zijn gegraveerd.

De eerste tabaksdoos bevindt zich in het Amsterdam Pipe Museum (col-lectienr. 20.731) en is afkomstig uit het voormalige Niemeyer Tabaksmu-seum in Groningen. Volgens de website van het Amsterdam Pipe Museum heeft G.A. Brongers, indertijd de conservator van dit opgeheven museum, veronderstelt dat de tabaksdoos in Amsterdam is vervaardigd. Op de deksel zijn, tussen uitgezaagde bladerranken, cirkels gegraveerd, waarin de sym-bolen voor Geloof, Hoop, Liefde en Fortuin met de tekst: *'Ik hoop door't ge-loof en liefde kragtig 't Fortuyn komt van got almagtig'*. Op de onderkant van deze tabaksdoos staat het wapen van Batavia gehouden door gekroonde adelaars. De tabaksdoos was ongetwijfeld van een VOC personeelslid die in Batavia fortuin heeft gemaakt. Opmerkelijk is dat de graving van het wa-pen lijkt te zijn gekopieerd van het merkvignet van de Goudse pijpenmaker Abraham van den Berg (werkzaam 1745-1783). Deze doos is gedateerd 1745-1770.

De tweede vergelijkbare tabaksdoos bevindt zich in het Rijksmuseum te Am-sterdam en is in 1986 beschreven door Onno ter Kuile in 'Koper & Brons',

Afb. 7. Vergelijkbare tabaksdoos. Bron: Ter Kuile 1986, p. 268.

een uitgave van het Rijksmuseum te Amsterdam. De doos heeft het gegraveerde wapen van Amsterdam en een zestal cirkels waarin onder meer de symbolen voor Geloof, Hoop, Liefde en Fortuin. Als tekst staat op deze doos: *'Ik hoop door t geloof en liefde Krag tyt Fortuyn Komt van got Almagtig daar vrede is woon got hebt vrede in tgemoot gy wort gezegent met veel goet'*. Op de voorzijde zijn ranken gegraveerd en op de zijkanten, geen dambordmotief maar ruiten. De tabaksdoos in het Rijksmuseum is indertijd gedateerd op de eerste helft van de achttiende eeuw.

De herkomst van de doos

In de doos bevinden zich twee briefjes met notities. Op het oudste briefje, mogelijk uit de periode 1890-1920, staat in zwarte inkt geschreven *'Koperen tabaksdoos uit 1660'*. Daarmee is de tabaksdoos, waarschijnlijk door een vorige eigenaar, zo'n honderd jaar te vroeg gedateerd. Op het andere briefje dat later geschreven is (rond 1920-1950?) staat de tekst: *'Koperen tabaksdoos heb ik voor gedachtenis aan C.J. van der Bijl gegeven / A.G. Broekhuizen'*. Van der Bijl is familie van de schenker van de tabaksdoos. Het is echter niet bekend wie A. G. Broekhuizen is. De veerschippers Cornelis Johannes van der Bijl uit Alphen en Gijsbertus van der Horst uit Oudshoorn, begonnen in 1905 een dagelijkse 'motorpakschuitdienst'. De onderneming, die ten doel had de uitoefening van het veerschippersbedrijf van Alphen, Aarlanderveen en Oudshoorn op Amsterdam en op vrijdag van Alphen naar Utrecht, werd bij notariële akte van 14 december 1906 bekrachtigd. De firma handelde onder de naam Van der Horst & Van der Bijl en later Motorbootdienst 'Rijnstroom' en 'Auto- en motorbootdienst'. Helaas is niet achterhaald wie A.G. Broekhuizen is die rond het midden van de 20e eeuw de doos aan Van der Bijl heeft geschonken. Informatie hierover wordt op prijs gesteld.

Afb. 8. De Rijnbode, 10 oktober 1945.

Literatuur

- De Rijnbode 05-03-1905.
- De Rijnbode 16-12-1906.
- Duco, D., 2012. *De Hollandse tabaksdoos*. Amsterdam.
- Kuile, O. ter, 1986. *Koper & Brons*. Catalogi van de verzameling kunstnijverheid van het Rijksmuseum te Amsterdam Deel 1. 's-Gravenhage, p. 268, afb. 357.

Bestuur

Voorzitter:

Ruud Stam,

ruudstam@tabakspijp.nl

Secretaris:

Arjan de Haan,

arjandehaan@tabakspijp.nl

Penningmeester, ledenadministratie:

Henk van Assema,

henkvanassema@tabakspijp.nl

Website en drukwerk:

Ewout Korpershoek,

ewoutkorpershoek@tabakspijp.nl

Kopij en eindredactie:

Bert van der Lingen,

bertvanderlingen@tabakspijp.nl

Abonnement en betaling

Contributie voor Nederland: € 35,00 per jaar

Contributie voor buitenland: € 45,00 per jaar

Stichting PKN, IBAN: NL05 INGB 0004851870 (BIC: ING NL2A)

Kamer van Koophandel : 54719992

Meer informatie www.tabakspijp.nl - info@tabakspijp.nl

© PKN. Overname van artikelen en illustraties is slechts toegestaan na voorafgaande toestemming van de redactie. Auteurs zijn zelf verantwoordelijk voor hun bijdrage.

ISSN: 0924-4158

Voorzijde en achterzijde kaft: Op de achtergrond een afbeelding van Frederik Hendrik die de eed afneemt als stadhouder van de Staten van Holland, 1625 (Wikipedia collectie Rijksmuseum). Zie artikel p. 9. Op de achterzijde een fraai bewerkte tabaksdoos (zie artikel p. 4).

AFBEELDINGE, *Hoe de Nieuwe Stadt houder*
G.M.HEREN STATI

Tijdschrift voor de verzamelaar en onderzoeker